

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נג, תשס"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ניקוד המשנה – ישן וחדש

ניקוד המשנה מעשה ידיו של חנוך ילון – חשיבות יתרה נודעת לו, חשיבות משולשת. הוא בחינת המשך לשלשלתה של מסורת לשון עתיקת יומין וגם החזרת עטרה ליושנה, ועם זה אף בחינת חידוש בתחום העברית. המשכיל היהודי של הדורות הקודמים שנפשו יצאה אל שפת עבר שרוי היה – אשר ל"דקדוק שפת עבר" – בגן עדן של ידיעה וחוסר ידיעה כאחד. מששינן לעצמו את תוכנו של "תלמוד לשון עברי" או ספר כיוצא בו, הרי כל שבילי הדקדוק העברי נהירים לו. וכשיצא לנקד "עברי", הרי סלולה לפניו דרכו, וממילא אחת היא לו אם ה"עברי" הוא של מקרא, או של לשון חז"ל, אם הוא אגדה או שירת ימי הביניים או ספרות חדשה – את הכול ניקד לפי הכללים הידועים לו, היינו לפי דקדוק הלשון העברית של בעלי המסורה שבטבריה.

הבניין הפשטני הזה התמוטט בדורות האחרונים. למדנו לדעת שהמסורת הטברנית הייתה אמנם בחזקת ניבה השליט של העברית ונתקדשה בתור לשון קריאת התורה בכל תפוצות ישראל, ואף על פי כן אינה הניב העברי האחד, ואף שיטת הניקוד של מסורה זו אינה השיטה האחת שהיו לה מהלכים בקרב עדות ישראל בארצות הגולה. בזכות כתבי יד שבאו מתימן, וכן כתבי יד שנמצאו בגניזה של קהיר, נתגלתה שיטת הניקוד הבבלי ונמצאו הבדלים בינה לבין השיטה הטברנית. דרך משל: בניקוד הבבלי משמש סימן אחד לציון שתי תנועות שונות שבניקוד הטברני, היינו סימן אחד לפתח ולסגול, ומכאן שלא הבחינה שיטה זו בין שתי תנועות אלה. ומשהתחילה הגניזה הקהירית שופעת את אוצרותיה הרבים, נתבשרנו על קיום שיטת ניקוד נוספת, הניקוד הארץ-ישראלי, שאף הוא גילה לנו לשון שונה במקצת מן הטברנית. כן התחילו אנשי המדע ליתן את דעתם על המסורת העברית (והארמית) של השומרונים, והרי עוד סעיף באילן הניבים העבריים. נמצא שירדה בקרב אנשי מדע המסורת הטברנית ממעלתה, ואינה עוד שליטה יחידה בלשון העברית.

* מאמר ביקורת על שישה סדרי משנה, מפורשים בידי חנוך אלבק ומונקדים ניקוד חדש בידי חנוך ילון, סדר מועד, ירושלים-תל-אביב תשי"ב. נתפרסם לראשונה בתוך בחינות בביקורת הספרות, חוברת ד (תשי"ג), עמ' 80-85.

ויתר מכן: לא זו בלבד שירדה מגדולתה, אלא שהשיגו עליה הרבה והשתדלו להוכיח שנופלת היא בערכה משתי המסורות היהודיות הנ"ל, מסורת הניקודים הבבלי והארץ-ישראלי.

בהרצאה שנשא פרופ' קאהלה, האיש שעשה גדולות בגילוי שיטות הניקוד הנ"ל ובפרסום טקסטים המנוקדים בניקודים אלה, בשנת 1921, בוועידה של מזרחנים, יצא הוא בהתקפה על שני עיקרים חשובים שבניקוד הטברני וטען שאינם כל עיקר בגדר מסורת קדומה אלא פרי המצאה שהמציאו בעלי המסורת של טבריה. וכך הייתה טענתו: (א) לדעתו כבר לא נהגו הגרוניות בימי בעלי המסורה שבטבריה (בדומה לעדה האשכנזית היום), וממילא ניקוד הגרוניות קלוט מן האוויר (ראה דבריי נגדו ב"תרביץ" שנה כג, עמ' 43 ואילך); (ב) לפי דבריו רגילות המסורות הנ"ל לנקד את כינוי הקניין החבור לשם גוף שני זכר בצורה שונה משל מסרני טבריה, ובכן: דבך וכיוצא באלו, ולא דבך. ולא זו אף זו. בא הלה ומצא סמוכין לדבריו גם במקורות אחרים. אב הכנסייה אוריגנס - שפעל בקיסריה שבארץ-ישראל במאה השלישית לסה"נ - הוציא "מהדורה" של המקרא בשישה טורים, הוא ההקסאפלה; הטור השני הריהו הטקסט העברי של המקרא בתעתיק יווני (שאר הטורים - הטקסט העברי והתרגומים היווניים השונים). מן הטור הזה נתגלו בסוף המאה הקודמת שרידים אחדים מספר תהלים. והנה בשרידים האלה אין אתה מוצא אלא צורות דבך. ואף אב הכנסייה היירונימוס (הוא פעל בארץ-ישראל במאות הרביעית והחמישית ולמד עברית מפי יהודים), שבפירושו לכתבי הקודש הכתובים רומית שם לעתים קרובות את תעתיקי המילים העבריות שהוא מפרשן - אף הוא אינו מכיר אלא צורת דבך. שני אלה ישבו בארץ-ישראל, ומשום כך אין להטיל ספק בדבר שלשונם מוסרת את המבטא הארץ-ישראלי של ימיהם. וגדולה מזו: מטעמי מקצב הביע סיברס, אחד הפוניטיקאים הגדולים של דורו, השערה דומה עוד לפני קאהלה. כל אלה חברו אפוא יחד נגד צורת דבך של המסורת הטברנית (והוא הדין לצורת קטלת, ואכמ"ל).

מניין להם למסרני טבריה צורת דבך? קאהלה מצא תשובה גם לשאלה זו: אין כאן אלא השפעת הערבית! ונמצאת למד, שצורה זו מוצאה לכל המוקדם מן המאה השביעית לסה"נ! וברי, פרט זה לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. בסופו של דבר נתערערה כל התמונה הלשונית של הלשון העברית עד היסוד. ואף על פי שהשערתו האחרונה של קאהלה בדבר ההשפעה הערבית לא הייתה עשויה להתקבל על אנשי המדע, אין ספק שמשקל ראיותיו השפיע השפעה גדולה על חוקרי הלשון העברית.

היום אפשר לראות את דבריו כבטלים ומבוטלים; שכן באו מגילות ים המלח ובכתיבים מעין **דברכה** טפחו על פניו של קאהלה, כפי שהעיר ילון מיד

בשעתו. אך יתרה מזו: הסתמכותו של קאהלה על המסורות הארץ-ישראלית והבבלית מופרכת הייתה מלכתחילה, כפי שהראה בייחוד מחקרו של ד"ר ז' בן-חיים.¹ מן המחקר הזה מתברר, שבטקסטים מקראיים אין הבדל בין המסורות הבבלית והארץ-ישראלית לבין המסורת הטברנית: הסיומת תמיד $\text{־} \text{ך}$. סיומת $\text{־} \text{ך}$ לא תמצא זולתי בטקסטים של חז"ל. ועוד הבדל מעניין בין שתי המסורות: בארץ-ישראלית דינן של ציטטות מקראיות שבתוך טקסט חז"ל כדין הטקסט כולו; אך במסורת הבבלית דין פסוק בתוך הטקסט כדין טקסט מקראי, כלומר ניקודו $\text{־} \text{ך}$.

ונמצאנו למדים מעל לכל ספק עיקר חשוב מאוד והוא: בעדות ישראל הקדומות נוהגות היו מעין שתי לשונות עבריות. ואכן כך שיער הבלשן השמי המפורסם ברגשטרסר שהיה נוכח בשעה שהשמיע קאהלה את הרצאתו. לשון אחת בחינת הלשון השלטת, סטאנדארד בלעז, שהייתה נוהגת בקריאת התורה בבית הכנסת, ובה היו מקפידים לקרוא לפי המסורת $\text{־} \text{ך}$, וכנגדה ניב אחר, זה של הלשון המדוברת, והידוע לנו כלשון חז"ל. קיומם של שני ניבים במסיבות מעין אלה טבעי הוא לחלוטין. לא הרי האנגלית של כתבי הקודש, עם כל המודרניזציה שעברה עליה, כאנגלית של הספרות האנגלית החדשה. אף על פי שהיו כאן שני ניבים, אי אפשר היה למנוע את טשטוש התחומים ביניהם. קורא לא מאומן עשוי היה לקרוא – ביודעים ובלא יודעים – את הטקסט הקדום, את המקרא, בניבו המדובר, ויש לשער שלא הקפידו כל עיקר בכך (חוץ מבית הכנסת), אם קוראים את הנוסח הקדום לפי המסורת או בניב של חז"ל. והא ראייה: בניקוד הארץ-ישראלי מצאנו שפסוק מן המקרא המובא בתוך לשון חז"ל מנוקד כנהוג בלשון חז"ל! אף היום עדים אנו לתופעה מעין זו: העדות האשכנזיות מטעימות כידוע הטעמה של מלעיל, אך תלמיד חכם ירושלמי העשוי לקרוא פסוק בתוך המשנה בהטעמה של מלעיל, מדקדק וקורא בהטעמה נכונה לפי הטעמים בשעה שהוא עומד וקורא לפני הציבור בבית הכנסת, ואילו, דרך משל, בעלי קורא מפולניה או מהונגריה אין מקפידים בהטעמה אף בקריאת התורה (קִרְבְּנִי, לַחֲמִי, וכיוצא באלו). והרי יכול בעל הקורא ללמוד בקלות מתוך כל חומש כיצד מטעימים! אלא שהרגלי לשון ודיבור חזקים מכללי דקדוק מופשטים.

ואם נמצא אפוא בתעתיקי אוריגינס וההירונימוס צורות $\text{־} \text{ך}$ ודומות להן, אין בכך פלא. הן היהודים, שקראו את הדברים האלה לפנייהם, רגילים היו

1. עתיד להתפרסם בספר אסף. – אני מודה לו על שהרשני להשתמש בעלי ההגהה של מאמרו. [=ז' בן-חיים, "צורת הכינויים החבורים $\text{־} \text{ך}$, $\text{־} \text{ך}$, $\text{־} \text{ך}$ במסורותיה של הלשון העברית", ספר שמחה אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 66–99, וכן: קובץ מאמרים בלשון חז"ל, א, בעריכת מ' בר-אשר, ירושלים תשל"ב, עמ' 59–92 – העורך.]

שלא לדקדק בקריאתם מחוץ לבית הכנסת, ואולי אף לא היו בעלי קורא מאומנים, ולא הייתה שגורה בפייהם הקריאה לפי המסורת (ניקוד לא היה עדיין בנמצא!). כללו של דבר: דברי חז"ל אמת שאמרו "לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן"!

ומכאן מסקנת יסוד לגבי העניין שלפנינו: לא הרי ניקודה של המשנה כהרי ניקודו של המקרא, וכלל זה היה נר לרגל חנוך ילון במלאכת הניקוד שלו, ובשביל להסביר את הכלל הזה וכל הכרוך בו באו דברי הפתיחה שלו שהקדים לסדר מועד.

על שני עמודים נשענת מלאכתו הקשה והחשובה הזאת: העמוד הראשון – נתינת הדעה על המסורות שבעל-פה החיות עדיין בפי עדות ישראל. והולך ילון ומברר את חשיבותן של מסורות אלה בדוגמאות מרובות, ומהן הראשונה לסדרה ואף ראשונה במעלתה הדוגמה שבה פתחנו, היינו סיומת קָ. כבר תלמידי מנחם בן-סרוק (בן המאה העשירית) מזכירים שסיומת זו משמשת מחוץ ללשון המקרא, ומאז לא ניתק חוט חיותה בקרב העדה הספרדית ונתקיימה בסידור התפילה שלה עד היום הזה. אלא שבקרב העדות האשכנזיות קם לצורה זו צר ואויב: עדת המנקדים הקפדנית, שאין לפניה אלא דקדוק המקרא בלבד. ועלה בידם "לטהר" את הסידורים מן ה"שיבושים" ואף לעקור את הסיומת הזאת מתוכם, אם כי נשתייר הימנה במפורש, למשל, בתוך פיוט של הושענות, למען אמתך וכו', אף בסידורי האשכנזים. עם זה, מחיקתה של סיומת זו מן הסידורים עדיין אין משמעה מחיקה במסורת החיים. עד היום הזה שגורה בפי האשכנזים לשון חז"ל: "מת רבך, או מכרך, או נתנך במתנה, או עשאך בן חורין" (משנה תרומות ח, א), ומי אינו יודע שאומרים "בעל כרחך", "ממה נפשך".

אך, כאמור, מסידורי האשכנזים נעלמה צורה זו, ומכאן הבדלי נוסח שבין נעריצך ונקדישך שבפי האשכנזים ונעריצך ונקדישך שבפי הספרדים. אבל גם בתוך קהל הספרדים לא היו חיי סיומת זו חיי שלווה. ידוע לנו שבמאה השמונה-עשרה פרצה מחלוקת חמורה בעניינה והיא נטושה גם בקהילות איטליה. ושאלו את פי הרב חיד"א (ר' חיים יוסף דוד אזולאי) והוא שפסק: "כל דבר שהוא מורגל לפי הציבור ראוי לסמוך עליו כאילו הם דברי נביא". ושח לי החכם א' רפול, שרצה רבי יוסף חיים המנוח, רב לעדת הבבלים בירושלים, לשנות מן המטבע העתיק, לפי הדקדוק, ולא חזר בו עד שהצביע לו החכם רפול על דעת חיד"א.

הדוגמה דלעיל היא הבולטת והחשובה ביותר מתוך מסכת הכלל הראשון שנקט חנוך ילון, היינו נתינת דעת למסורת שבעל-פה בפי עדות ישראל; אך כאמור אין היא הדוגמה היחידה. אם מעדיף ילון צורת **נתכון** (ולא **נתכון**), הרי היו נר לרגלו המסורות שבפי הספרדים והתימנים, והן עולות בקנה אחד עם

ניקוד המשנה בכ"י קאופמן וכ"י פרמה – מכתבי היד המעולים של המשנה. אלא שכאן הגיעו הדברים לידי התנגשות עם הטקסט המקובל: כתיב מעין 'נתכוין' מה תהא עליו? ילון לא היסס לתקן את הכתוב וטעמו ונימוקו עמו (עיין להלן). וילון לשיטתו הולך. מוצא הוא כי לפי מסורת קריאה כללית שם העיר **לוד**, המנוקד במקרא לֹד, יש לגרוס לוד, ואינו חושש לנקד כך, אף על פי שיש כתבי יד המנקדים לוד. הווה אומר, בדוגמה הזאת פסק ילון לטובת הצורה של המסורת אפילו בשעה שהיא שונה מן המקרא. וכיצד הוא נוהג כשהצורה המסורתית סותרת, כביכול, את הצורה המקורית שבלשון חז"ל גופה? דרך משל: **לבלר**. המילה הזאת מוצאה כידוע מ-libellarius הרומית, ואכן במשנה שבת א, ג, למשל, גורסים המקורות הארץ-ישראליים **ליבלר**. בבבלי אין אלא **לבלר**. מן הסתם הכריע ילון לטובת **לבלר** בשל המסורת (בכל העדות?).

לא בכל מקום הייתה ההכרעה "קלה" כמו בדוגמאות שהבאנו, או כמו בניקוד המילה **פְּתָבִי** (הרי לפי הדקדוק צריך לומר פְּתָבִי!) שמדובר בהן במסורות כלליות, כלומר במסורות המשותפות לכל העדות או לרובן. אך הן יש ומסורות חולקות זו על זו; כיצד פוסקים באלה? הרי שלבטיו של המנקד קשים כאן ביותר, שכן אין לפניו דרך מלך סלולה, אלא על כורחו שיבור לו בכל פעם לפי המסיבות את הדרך שילך בה. למשל, השם **נחום** מנוקד במקרא נְחֻם, אבל האשכנזים הוגים נְחֻם! ילון מחליט כאן להתעלם מן האשכנזית. על שום מה? שכן ידוע שהאשכנזים נוטים להפוך את התנועה a ל o, כגון תְּעִנִית, חָלוּם וכיוצא באלו; כלומר ייחוד אשכנזי לפנינו, שאינו מצוי במסורת התימנית, דרך משל. אין ספק, הכרעתו נכונה, אך תמך אני לדעת מה החלטה היה מחליט אילו שם לב לעובדה שבארמית הנוצרית של ארץ-ישראל באה צורת **נחום**!

והמצב מסתבך והולך. בלשון המדוברת נשתיירו בפי האשכנזים שרידים להגייה ספרדית שהייתה רווחת לשעבר גם באשכנז לדעת ילון, כגון פֶרֶט, כָּלֶל, שאינם אלא פֶרֶט וכָּלֶל בהגייה ספרדית. כאן מחזיר ילון את הצורה **פֶרֶט כָּלֶל** למקומה. אך מצד השיטה בהכרח שתהא כאן שיטתו מקובצת, ולעולם יימצאו טוענים שהצורה שברר לעצמו אינה הצורה מן המסורת שלהם. לשון אחרת – וידוע הדבר לילון – למעשה קם כאן טקסט בניקוד שמן הסתם לא היה קיים בשום עדה מעדות ישראל. ילון, המחזיר עטרה ליושנה, ברא חדשה בארץ, ואין בכך משום תקלה! סוף סוף כך גורלה של הלשון העברית המחודשת בכלל; יצאנו להחיות לשון עתיקה ויצרנו למעשה לשון חדשה, לשון כלאיים שנטמעו בה לשונותיהן של תקופות שונות. אך מכל מקום, בין שימצאו חסידי מסורות מסוימות תנחומים בגורל משותף זה ובין שימאנו להתנחם בו, הרי שלא הייתה דרך אחרת בפני המנקד.

אבל דומני מן הדין לברר בעיה קשה יותר מבחינה מדעית, שכרוכה בה כל הפרשה של מסורות שבעל-פה. פעמים רבות, שעה שהמסורות מחולקות זו על זו, אין ספק שרשאים אנו להניח שריבוי צורות זה עתיק ימים הוא. וההיבה **רבי** תוכיח: הגייתה בפי עדות שונות - רַבִּי, רַבִּי, רַבִּי, רַבִּי. צורות אלה כולן מצויות כבר במקורות חז"ל ובתעתיקים יווניים ולטיניים. אך פעמים תתעורר השאלה: באיזו מידה רשאים אנו לראות ריבוי צורות זה כמסורות שונות? הן לשון מתה לפנינו! ודומני שמותר לומר ש"שיבושים" בלשון חיה אינם אלא פרי התפתחות הלשון, אך "התפתחות" בלשון מתה אינה אלא שיבוש. ספק אם הרבו לחקור צד זה של התפתחות בלשון מתה (יש מקום לכך בלטינית של ימי הביניים). אני למדתי בנעוריי "מִזֶּזֶן שלוש סעודות" (משנה שבת טז, ב), וברי לי שמתוך "ברכת המִזֶּזֶן" השגורה בפי הבריות נכנסה צורת הנפרד גם לתוך הסמיכות. אך סמי מכאן אנאלוגיה, התפתחות ושאר מיני מונחים בלשניים נכבדים; לא התפתחות, כי אם התפוררות של החוש הלשוני יש כאן. והדבר חמור פי כמה בעובדה מסוג אחר שמן הדין לייחד עליה את הדיבור.

בלשן העושה עבודת מחקר בלשון מסוימת לא יהא בהול להשתמש בחומר של לשון אחרת קרובה או ניב קרוב כל עוד לא ימצא שבניינו של הניב ההוא תואר תיאור סינכרוני מספיק, כלומר, שמובטח לו שאין הוא מוצא באקראי סמוכין לו הואיל ולא ידוע לו מה מקומם במסכת הלשון הכללית. ובדין שיהא כך. הן אנו מניחים שאחוזות כל הפרודות של לשון מסוימת ומשולבות זו בזו. נמצא כי תופעה אשר דרך משל אנו רואים אותה שריד של צורה קדומה מתפרשת מתוך בניינה החי של הלשון. אך הן המסורות השונות של לשון חז"ל לא תוארו עדיין תיאור כזה, זולת המסורת התימנית (על ידי מר דמתי-שבטיאל, בזכות חנוך ילון). אמור מעתה, אין אנו יודעים אם הגיית מילים מסוימות אינה פרי מעתק לשוני בלשונם המדוברת של נושאי המסורת; אין אנו יודעים אם אינה פרי "התפתחות" מתה דוגמת **מִזֶּזֶן** הנ"ל בסמיכות. דברים אלה, שאני עומד עליהם כדי לשבר את האוזן, כמובן נהירים לילון שעסקו בכך ושאסף חומר עצום בתחום זה. ואמנם מדבר הוא על "קבלה" במירכאות. ושוב ברי לי, לפני המנקד שמלאכתו דוחקת עליו לא הייתה כל בִּרְרָה, אלא אם כן רצה לקיים "יהא מונח עד שיבוא"; והרי מצוים אנו אף על "לא עליך המלאכה לגמור". אבל אנו, הרוצים להיות ממשיכי דרכו, חייבים אנו ליתן את דעתנו על הבעיה הזאת.

העמוד השני שעליו נשענת מלאכתו של ילון - "תיקון שיבושי מעתיקים ומדפיסים [...] והסכימה דעתם של המפרש, פרופ' אלבק, ושל המנקד לעקור את הגסים שבהם". ודוק: אין כוונתי לחזור אל הנוסח הראשון של המשנה,

כל כמה שאפשר לחזור אליו. בעיקר בזכותו של פרופ' אפשטיין ז"ל יודעים אנו שבמרוצת הדורות חלו בו תמורות מכריעות. הנוסח של המשנה, על כתיבו השונה כל כך, כפי שנתגלה בעיקר מתוך הגניזה, הותאם יותר ויותר לעברית המקובלת, כלומר לעברית המקראית. אך במהדורה זו לא הייתה כוונה להחזיר עטרה זו ליושנה. ואכן, עדיין לא הוכשר הדור; העבודות המוקדמות לא הגיעו למדרגה שתצדיק הוצאה זו. אלא שהחליטו, ובדין החליטו, לתקן לפחות את השגיאות הגסות.

כבר אמרנו שבבניין נתפעל עבר מנקד ילון את עי"ן הפועל בפתח כגון **נתכון**. אבל הרי כתוב בדפוסים **נתכוין** ביו"ד! הולך ילון ומוכיח שיו"ד זו נשתרבבה לתוך הטקסט על ידי המעתיקים והמדפיסים (שהיו מושפעים כמובן מן ההתפעל המקראי). כך תיקן ילון עוד כמה וכמה שגיאות בולטות אם בשימוש המין – זכר ונקבה – או בשימוש ה' הידיעה ודומיהם. יפה עשה שהחזיר את הצורה המקורית **שָׁלַפְיָה**, במקום "של בית" בלשוננו המדוברת, שלא הייתה ולא נבראה (השווה "מטתו שָׁלַשְׁלֵמָה", שיר השירים ג, ז) אלא מעשה מעתיקים היא. התימנים מצרפים עד היום בקריאתם 'של' נפרדת זו של הדפוסים למילה התוכפת, ובכן – **רבונו שֶׁל עוֹלָם**.

ומעניין לעניין באותו עניין: בין המילים שתוקנו מזכיר ילון "עור הקופד" (שבת ה, ד; בדפוסים: קופר), הן אין **קופד** אלא קפוד. מילה זו ללמד יצאה כיצד עשויה הייתה מסורת הקריאה של המקרא להתקיים ליד לשון חז"ל ואין מסורת נוגעת בחברתה. הצורה המקראית הריהי קפד (כגון ישעיה יד, כג). הצורה המקורית, כפי שמלמדת הערבית, היא قَفَدَ (קנפד). בעברית חלו שני שינויים: (א) הנו"ן נטמעה; (ב) הלשון העברית (והארמית) אינה אוהבת תכיפות שתי תנועות u-o; לפיכך, דרך משל, יוצרת היא **מחוצ** – **חיצון** (ולא חוצון), **מתוך** – **תיכון**; כלומר מתרחשת כאן דיסימילציה רגרסיבית, ובכן: קפד < קפד. ואכן כך הוא גם בתעתיק יווני של ההקסאפלה ἡκαστῶ. בארמית הדיסימילציה בעיקר פרוגרסיבית (קדימה), כלומר משתנית התנועה השנייה, מכאן קופד. הצורה הארמית חדרה לתוך לשון חז"ל, הגדושה, כידוע, צורות ארמיות. וצא וראה, אף על פי שבדיבורם יוס-יום הגו בעלי המסורה **קופד**, נשתמרה הצורה המקראית בזכות בעלי המסורה של טבריה, סימן מובהק לטיב מסורתם. אבל כותב מגילות גנוזות א'², המרכיב על הטקסט המקראי

2. [הכוונה למגילת ישעיהו השלמה ממגילות ים המלח, וראה י' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה ממגילות ים המלח, ירושלים תשי"ט,

צורות ארמיות, גורס **קופד** בישעיה לד, טו (בטופס המסורתי: קפוז; שתי המילים זהות כנראה, ואין כאן מקום להאריך).

וצר לי על תיקון אחד שלא נעשה: "אלו מן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיהו בן גריון" (שבת א, ד) - למה בצד "חנניה" **חזקיהו** ולא **חזקיה**? במידה שבדקתי דפוסים וכתבי יד הרי הם גורסים **חזקיה**. ואל יהא דבר זה קל בעיניך. יודעים אנו, כי שמות מעין אלה כשמוצאם מימי הבית הראשון צורתם ארוכה בעיקרה: **חזקיהו, אליהו**. כך למדנו מן המקרא, כך מן השמות שעל גבי חותמות מימי הבית הראשון, כך מתעניקים אשוריים. אך בימי הבית השני הצורה הקצרה היא העיקר, ושוב: מן המקרא, הכתובות, תעתיקים וכיוצא באלה, ולכך מצטרפת גם לשון חז"ל. מה ראו אפוא להכניס כאן צורת **חזקיהו**?

מעשה רב הולך ונעשה כאן עם הוצאת המשנה בניקודו של ילון. רק מי שהיה לו עסק בעבודה כיוצא בזו עשוי לדעת כמה כוחות מושקעים במלאכה זו. הן חנוך ילון הוא בחינת "מרה דשמועתה". מצד אחד, הוא מן הראשונים להכיר את חשיבותם של כתבי היד למחקרה של לשון חז"ל - מחקר שהיה עזוב כמעט לגמרי ומתוך כך נסתלפה תמונתו של דקדוק לשון חז"ל. בשפע של מחקרים קצרים אבל רבי האיקות האיר חנוך ילון את עיני העוסקים בדבר, הוא ולהבדיל בין חיים לחיים, פרופ' אפשטיין ז"ל. וחד בדרא הוא אשר למסורות הלשוניות של העדות השונות. הוא שעמד על חשיבותן העצומה, והוא שעורר את תלמידיו לעסוק בהן. לצורך ניקוד המשנה אסף ילון חומר עשיר מאוד. כל מה שהובא בנידון זה במבואו אינו אלא בחינת שמינית שבשמינית מן החומר הזה. מוסד ביאליק יעשה דבר חשוב לחכמת ישראל אם ייתן את ידו להוצאתם של אוצרות אלו - גולת הכותרת של מלאכת ניקוד המשנה ומפעל חייו של חנוך ילון.

ודאי עוד יקומו חוקרים ויוסיפו לעשות לגאולת לשון חז"ל. והעבודה מה רבה: יש לפרסם טקסטים טובים הגנוזים בכתבי יד; הן כבר נודע באיזו צורה מכרעת עשויה להשתנות תפיסתנו את הלשון הזאת בזכות כתבי יד טובים. יש לרשום רישום פונטי מדויק את ניב לשון חז"ל וניב התפילה בפי כל העדות. ואין לך שעת כושר לכך כשעה זו של קיבוץ גלויות בארץ, ואף אין לך שעת סכנה לכל הניבים האלה - סכנת שכחה ותערובת - כשעה זו של קיבוץ גלויות. יש לתאר את הניבים האלה תיאור מלא על רקע לשון המדוברת של העדות הנ"ל. עלינו לבדוק את החומר העברי שבאידיש, לאדינו וערבית. מן הדין לבדוק את ניקודי המחזוריים והסידורים הקדומים. יש לחקור תעתיקי מילים עבריות בלשונות לעז. אין להזניח את הניבים הקרובים, שהיו חיים

בארץ-ישראל - הארמית הגלילית, הארמית הנוצרית של ארץ-ישראל והשומרונית, ויש ליתן את הדעת על יסודות עבריים וארמיים שנשתקעו בערבית המדוברת של ארץ-ישראל - לרבות מחקר שמות המקומות. וכמובן עלינו להרבות חקר במסורות הניקוד השונות, ועוד ארוכה הרשימה. אך כל מי שיקום ויעשה במקצועות האלה - ואנו זקוקים לכוחות רבים - יזכור מי היו מניחי היסוד בתורה זו. ואף אם יבוא מהם איש ויסתור חלק מן הבניין שהקים ילון בשביל לבנותו מחדש, ידוע ידע כי על כתפיו של חנוך ילון הוא עומד.